

Σπουδές στο γαλανόμαυρο

φασίστες και παρακρατικοί στην κοιτίδα της δημοκρατίας

Το έχουμε ξαναπεί. Η εργατική τάξη δεν είναι μια μονοσήμαντη κοινωνική κατηγορία. Είναι μία ιστορική διαδικασία, ένας ζωντανός οργανισμός που φτιάχνεται και ξαναφτιάχνεται, αποσυντίθεται και ξαναεμφανίζεται, άλλοτε με συνείδηση εαυτού, άλλοτε χωρίς. Όπως και να έχει όμως, πάντα εμφανιζόμαστε ως μια αυθόρμητη κοινωνική αρνητικότητα που οργανώνεται γύρω από σχέσεις που χτίζουμε αναμεταξύ μας για να την παλεύουμε. Απέναντι μας το κράτος, να προσπαθεί να διαχειριστεί αυτές τις μικρές ανοίξεις, σχεδόν χαλασμένες, μηχανές και τις διαρκείς επιθυμίες τους. Η ιστορία είναι γεμάτη με παραδείγματα φτιαξίματος της εργατικής τάξης και φτιαξίματος και των εχθρών της. Ένα απ' αυτά θα δούμε και στο παρόν κείμενο.

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΤΕΚΕ

Ας πούμε ότι είμαστε στο φθινόπωρο του 1936 στην Τρούμπα του Πειραιά. Είμαστε σε ένα κακόφημο αυτοσχέδιο τεκέ που είναι όλος κι όλος ένα μικρό δωμάτιο με στριμωγμένα τραπέζια.¹ Τέσσερις μουστακαλήδες με ύφος «μη μου κολλάς πολύ γιατί έχω φάει πέντε», παίζουν ρεμπέτικα για τα πακέτα τους, τη φτώχεια τους και φυσικά για τα χαώδη συναισθηματικά τους. Αυτοί οι τέσσερις μουστακαλήδες δεν ήταν ακριβώς αυτό που θα λέγαμε «νέοι με προοπτικές». Ήταν πρεζάκηδες, αγαπητικοί, ύποπτοι ανεξιχνίαστων ανθρωποκτονιών. Η συγκεκριμένη παρέα δεν ήταν εξαίρεση· ήταν μία ανάμεσα σε τόσες άλλες, με τη μόνη διαφορά ότι έμεινε στην ιστορία. Η παρέα αυτή δεν ήταν άλλη από τη διάσημη τετράδα του Πειραιά: ο Μάρκος Βαμβακάρης, εσωτερικός μετανάστης από τη Σύρο, ο Ανέστης Δελιάς² μετανάστης από τη Σμύρνη, ο Στράτος Παγιουμτζής, μετανάστης από το Αϊβαλί κι ο Γιώργος Μπάτης, μάγκας (σκέτο) από τα Μέθανα. Μπλεγμένοι μέσα στο κοινό διασκέδαζε κι ένα κοντός, νευρικός κοκαλιάρης με μοχθηρό βλέμμα και περιποιημένο μαγκιόρικο μουστάκι. Το όνομα του ήταν Νίκος Μάθησης – το παρατσούκλι «Νίκος ο Τρελάκιας». Η ζωή του ενέπνευσε το ομώνυμο τραγούδι που μελοποίησε ο Α. Δελιάς, το περιεχόμενο του οποίου σε γενικές γραμμές ήταν πως ο Νίκος ο Τρελάκιας ήταν καλό παιδί, αλλά καλό θα ήταν να μην του ξηγιόσουν άσχημα.³ Θα πρέπει να φανταστούμε την εν λόγω παρέα με soundtrack το τραγούδι «Πολυτεχνίτης»:

Μες στα κλωστήρια μ' είχανε κι έκανα πακετάκια
νήμα και κούκλες φέρνανε σε με τα κοριτσάκια [...]
Δε μ' άρεσε αυτή η δουλειά ζήλευα κάποια άλλη
και ψυχογιός εγέννηκα σ' ένα χοντρομπακάλη

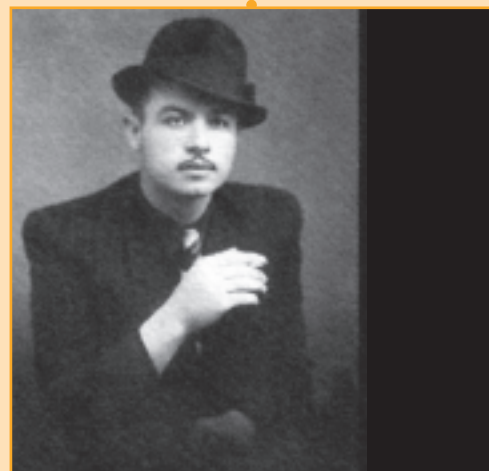
Το τραγούδι που διαλέξαμε να κάνει παρέα στη συντροφιά των μουστακαλήδων έχει σαφή προτερήματα: το πρώτο είναι ότι κατεβάζει από το βάθρο του cult αντιήρωα της λούμπεν υποκουλτούρας όλους τους μουστακαλήδες και τις βαρυσήμαντες στιλιστικές επιλογές με το πολλά βαρύ ύφος για να τους προσγειώσει στο πραγματικό επίπεδο των ταξικών σχέσεων και συσχετισμών της εποχής: εσωτερικοί μετανάστες, εργάτες στη βιομηχανική καρδιά της μεσοπολεμικής ελληνικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια η ταξική τους σύνθεση ήταν σαφώς καθορισμένη. Πότε εργάτες στην κλωστοϋφαντουργία, στην καπνοβιομηχανία και στη βαριά βιομηχανία και πότε εργάτες στα μπακάλικα και σε κάθε είδους μικροεπιχείρηση. Για να μην αναφέρουμε καν ότι από μόνο του το λιμάνι αποτελούσε μια ολόκληρη βιομηχανική μονάδα. Για παράδειγμα, ολόκληρη την εφηβεία του ο Βαμβακάρης την πέρασε δουλεύοντας στον Πειραιά ως καρβουνιάρης.⁴ Η πρώτη του επίσκεψη σε τεκέ έγινε στην ηλικία των 17 χρόνων. Εκεί βρήκε κι άλλους σαν κι εκείνον:

Βρέθηκα σε μία παρέα [...]. Ο ένας ήταν ο Αντώνης ο αραμπατζής, ο άλλος ο Μήτσος ο караβομαραγκός, ο άλλος ο Βασίλης, ο κουλός λιμενεργάτης. Αυτοί ήταν μεγάλοι, τριανταπέντε, σαράντα χρόνων χασικλήδες. Πήγαν στον τεκέ και με πήραν μαζί τους.

Αυτό το «με πήραν μαζί τους» δεν ήταν βέβαια κάτι απλό. Για την περίοδο που μιλάμε, ο Βαμβακάρης χρειαζόταν μια ώρα για να πάει από το σπίτι του στο λιμάνι. Κατόπιν δούλευε οχτώ με δέκα ώρες, σκληρή χειρωνακτική εργασία. Στη συνέχεια, έπρεπε να επιστρέψει στο σπίτι του, δηλαδή χρειαζόταν άλλη μian ώρα δρόμο, για να ξεπλυθεί από το κάρβουνο και να ντυθεί σαν αξιοπρεπής

Η περίφημη τετράς του Πειραιά. Καθισμένος στα δεξιά, ο Γ. Μπάτης, αριστερά του ο Στ. Παγιουμτζής. Δεξιά και πίσω, ο μόρτης με το θλιμμένο βλέμμα και το σένιο μουστάκι είναι ο Α. Δελιάς και αριστερά πίσω ο Βαμβακάρης.

Νίκος Μάθησης. Διδάσκει στυλ.

μόρτης. Έπειτα είχε άλλη μια ώρα δρόμο για να πάει στον τεκέ και να συναντήσει τον φίλο του, τον Βασίλη τον κουλό λιμενεργάτη. Ο Μάρκος ο καρβουνιάρης, ο Βασίλης ο κουλός λιμενεργάτης κι όλη η καλή παρέα έπιναν ακατέργαστα φύλλα καπνού. Τα έκοβαν με το μαχαίρι και τα έβραζαν σε ναργιλέ - αυτό ήταν το περίφημο τουμπεκί. Το τουμπεκί βέβαια δεν καταναλωνόταν σκέτο- συνοδευόταν από ένα χοντρό κομμάτι ψημένο χασίς, κατά προτίμηση από την Προύσα της Τουρκίας. Δυο, τρεις μερακλίδικες τζούρες και το τουμπεκί τελειώνει. Οπωσδήποτε, μετά από μια κουραστική μέρα στη δουλειά, οι συνέπειες ήταν εκρηκτικές. Ο Μάρκος Βαμβακάρης περιέγραψε την πρώτη του εμπειρία χασισοποτείας ως εξής:

Για πρώτη φορά είχα ζαλιστεί, βούρκωσαν τα μάτια μου, αρχίσινα τον εμετό, έβηχα πάρα πολύ κι ένιωσα σα να γύριζε ο κόσμος σβούρα. Ήταν αδύνατο να κουνηθώ [...] Ήμουνα τότες δεκαεφτά, δεκαοχτώ χρονών. Αφού περάσανε δύο, τρεις ώρες, τότες συνήλθα. Τι με 'κανε και ξαναπήγα; Το ντερβισιλίκι μου. Το ντερβισιλίκι πάει να πει πως ήμουνα μάγκας, φιλότιμος, δε πείραζα κανένα, με σεβόντουσαν, τους σεβόμουνα, μ' αγαπάγανε και τους αγάπαγα [...] Ήμαστε μάγκες, μάγκες ιππότες. Κονομάγαμε με τον ιδρώτα μας.

Σε ελεύθερη μετάφραση: Ο Βαμβακάρης βρισκόταν ανάμεσα στην κοινότητά του, με το crew του κι ένιωθε περήφανος για αυτό. Τον αγαπάγανε και τους αγάπαγε, τον σέβονταν και τους σεβόταν κι αυτός - μια συναισθηματική εξήγηση του τρόπου με τον οποίο το προλεταριάτο της εποχής κατόρθωνε να επιβιώνει μετά από δεκάωρα σκληρής δουλειάς. Το ντερβισιλίκι κι η μαγική την οποία εξυμνεί ως αξία ο Βαμβακάρης αποτελούσε μέρος της αντρικής εργατικής κοινότητας, μιας κοινότητας που διεπόταν από τις δικές της νόρμες και καταναγκασμούς, τον δικό της αξιακό και ηθικό κώδικα. Ο ρεμπέτης Γ. Ροβεράκης συνήθιζε να λέει «Έπρεπε να φουμάρεις για να σε θεωρούν δικό τους».⁵ Ο Βαμβακάρης έχασε τον κόσμο όταν πρωτοπήγε στον τεκέ, πράγμα που διόλου τον εμπόδισε από το να τον ξαναεπισκεφτεί. Ήθελε να τον θεωρούν δικό τους και για να το πετύχει, έπρεπε να γίνει σαν κι αυτούς - να πίνει χασίς, να μερακλώνει και να φουμέρνει, ακόμη κι αν το όλο ντερβισιλίκι τον οδηγούσε στη λιποθυμία. Ολόκληρη η αυτοβιογραφία του Μάρκου Βαμβακάρη περιστρέφεται γύρω από ανάλογες μικροϊστορίες που καταδεικνύουν την ύπαρξη κοινοτικών δεσμών, που συνάπτονταν γύρω από τη χασισοποτεία και τον τεκέ.

Στην αρχή της εποχής, αυτό που πάθαινε ο Βαμβακάρης είχε όνομα. «Την ψώνισσε». Για να γίνει κάτι κομμάτι της αρχή πάει να πει ότι εξέφραζε μια παγιωμένη κοινωνική συμπεριφορά, γύρω από την οποία φτιάχνονταν ορολογίες, μύθοι και αφηγήσεις. Ο Βαμβακάρης περιγράφει τους ανθρώπους που σύχναζαν στον τεκέ ως ήσυχους, με μοναδική τους επιθυμία να μαστουρώσουν και «να δούνε όνειρα». Καθόλου περίεργο που στον τεκέ επικρατούσε συνήθως απόλυτη ησυχία. Με άλλα λόγια, οι θαμώνες του «την ψώνιζαν», γεγονός καθόλου περίεργο αν αναλογιστούμε την εργασιακή και κοινωνική καθημερινότητά τους. Αυτή η ησυχία, το «τουμπεκί ψιλοκομμένο», η πλήρης απουσία ήχων αποτελούσε σχεδόν μια τελετουργία. Ο περίφημος στίχος: «Όταν καπνίζει ο λουλάς, εσύ δεν πρέπει να μιλάς. Κοίταξε τριγύρω, οι μάγκες κάνουν όλοι, κάνουν τουμπεκί»⁶ ήταν μια προσπάθεια να αποδοθεί η ιερότητα της στιγμής, η σιγαλιά που συνόδευε την απόλαυση του πιάματος και της μαστούρας.⁷ Οπότε όταν ο Βαμβακάρης λιποθύμησε από το χασίς δεν έπεσε στα μάτια των παλιών χασικλήδων γιατί αυτό που του είχε συμβεί ήταν κάτι συνηθισμένο στις παρέες του τεκέ. Εντωμεταξύ βέβαια, η παρέα του Βαμβακάρη είχε σαφή ταξική καταγωγή: αποτελούνταν από χαμάληδες, εργάτες βιομηχανίας, κουλούς λιμενεργάτες, και φυσικά λαχανάδες,⁸ διαρρηκτές και λοιπά μικροπαραβατικά στοιχεία. Πολλάκις, όπως δείχνει και η περίπτωση του ίδιου του Βαμβακάρη, η «άσπρη» εργασία μπλεκόταν με τη μαύρη ή για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, ο δρόμος της μικροπαραβατικότητας ήταν ένας προφανής τρόπος για να ξεφύγει κανείς από το πολύωρο χαμαλίκι.

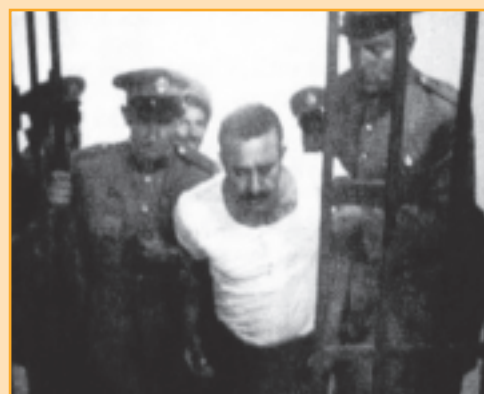
Και βέβαια, ο τεκές ήταν το τέλειο μέρος για να αρχίσει κάποιος να παίζει μουσική. Οι θαμώνες του ήταν όλοι τους βαριά μαστουρωμένοι, πράγμα που οδηγούσε στη γενική σιωπή που περιγράψαμε παραπάνω. Το ότι επικρατούσε απόλυτη ησυχία όταν έμπαινε η μουσική στον τεκέ, δεν οφείλεται αποκλειστικά στο σεβασμό απέναντι στο δερβίση, αλλά επίσης και στα όνειρα που προκαλούσε η βαριά μαστούρα. Ταυτόχρονα, οι στίχοι των τραγουδιών μιλούσαν για τα καθημερινά εργατικά προβλήματα, για τη σχέση των εργατικών στρωμάτων με το νόμο, για την εργασία, την καταραμένη κοινωνία που αδυνατεί να κατανοήσει τα σεκλέτια του χειρώνακτα εργάτη άντρα και φυσικά για τον έρωτα. Εξιστορούσαν, άλλοτε πιστά κι άλλοτε αντεστραμμένα το εργατικό βίωμα και το εργατικό συναίσθημα. Αλλά δεν ήταν μόνον αυτό: ο Βαμβακάρης για παράδειγμα, εκτός από τη χαρά της αυτοέκφρασης που του πρόσφερε το μπουζούκι, κέρδισε με την τέχνη του και το σεβασμό των παλιότερων. Κι εντωμεταξύ, μέσα από το μπουζούκι έμαθε να χειρίζεται τη μαστούρα του κι έτσι σταμάτησε να λιποθυμάει από το χασίς, σ' ένα περιβάλλον που οριζόταν από το χασίς. Αυτό το τελευταίο είναι κάτι που πρέπει να το κρατήσουμε γιατί αποτέλεσε τη βάση της ποινικοκατασταλτικής διαχείρισης κομματιών της εργατικής τάξης.

Η εξορία

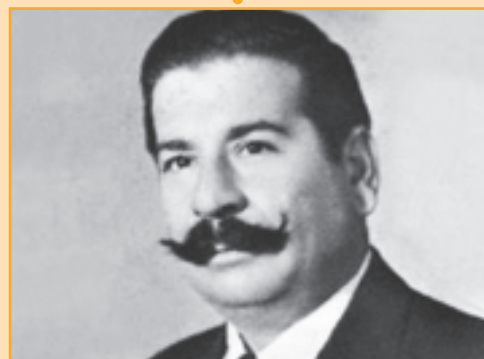
Η κατάσταση των εργατών δεν πέραγε απαρατήρητη από το κράτος. Ενώ μέχρι το 1920 η χασισοποτεία θεωρούνταν μια φυσιολογική συνήθεια, το πράγμα σταδιακά άρχιζε ν' αλλάζει, καθώς τα ηττημένα ελληνικά στρατεύματα έπαιρναν το δρόμο της επιστροφής από τη Μικρά Ασία και ιδιαίτερα καθώς η μαζική μετακίνηση «προσφύγων» προς την ελληνική ενδοχώρα προίκισε το εν Ελλάδι προλεταριάτο με μερικές ακόμη εκατοντάδες χιλιάδες μέλη. Σταδιακά, ο ψυχιατρικός λόγος γύρω από το πρόβλημα της τοξικομανίας άρχισε να πυκνώνει. Η χασισοποτεία,

Ο Γιώργος Μπάτης με όλο το crew. Στο βάθος αχνό φαίνεται το ένα και μοναδικό γυναικείο κεφάλι.

Ο Γιώργος Μπάτης χωρίς το crew.

Ο Μιχάλης Γενίτσαρης. Έχει κόψει την πρέζα κι έχει μεγαλώσει το μουστάκι του.

δια μέσου της ψυχιατρικής οδού, εντάχθηκε στο πεδίο της τοξικομανίας κι έγινε αντικείμενο της ποινικής καταστολής. Παρέα με τις πρώτες κατασταλτικές νομοθεσίες που απαγόρευαν τη χρήση και την εισαγωγή ουσιών,⁹ μια πληθώρα άρθρων πληροφορούσε για τις καταστρεπτικές συνέπειες της τοξικομανίας. Ταυτοχρόνως, «οι ειδικοί» ξεκινούσαν ν' αναλύουν την περίεργη αυτή ασθένεια.

Πέρα από τις ασήμαντες διαφορές τους, οι ειδικοί της εποχής συμφωνούσαν στα βασικά. Κατά τη γνώμη τους δηλαδή, η τοξικομανία είχε δύο μορφές: την κοκαΐνομανία και τη μορφινομανία, που ήταν κοινή στα μέλη της αστικής τάξης. Το μοναδικό πράγμα από το οποίο έπασχαν οι ασθενείς αυτής της κατηγορίας ήταν απλώς «η πλήξη». Η υπόθεσή τους δεν παρουσίαζε κανένα ποινικό ενδιαφέρον, οπότε και η συνιστώμενη αγωγή κυμαινόταν ανάμεσα σε επισκέψεις σε ακριβά ιατρεία, «κατανόηση» και «εξεύρεση ενδιαφερόντων».

Η δεύτερη μορφή τοξικομανίας ήταν η χασισομανία και η ηρωΐνομανία, η οποία σύμφωνα με τους ειδικούς ενδημούσε στις τάξεις των φτωχών. Οι επιρρεπείς σ' αυτή τη δεύτερη μορφή ήταν στην πλειοψηφία τους μέλη της εργατικής τάξης, οι οποίοι εκτός των άλλων χαρακτηρίζονταν «ανώμαλοι», «με έντονη ροπή προς τον ηδονισμό», «νωθροί» και «φυγόπονοι». Εξαιτίας της «φύσης» τους θεωρούνταν ύποπτοι για την τέλεση αντικοινωνικών πράξεων. Η «ασθένεια» που τους είχε προσβάλλει λογιζόταν ως επιδημική, όχι όμως για βιολογικούς λόγους. Οι ειδικοί απέδιδαν την εξάπλωσή της στις κοινωνικές σχέσεις και στο μιμητισμό. Αυτή η επιδημία, αποκτούσε χαρακτήρα κοινωνικής μάστιγας, που μετέτρεπε τη νωθρότητα και την παραβατικότητα σε γενικό κοινωνικό χαρακτηριστικό. Η εκ του σύνεγγυς και μακράς χρονικής διάρκειας επαφή του ελληνικού στρατού με το ανατολίτικο στοιχείο που έφερε τη ρετσίνα του ηδονισμού και της ραθυμίας, καταδείχτηκε ως η αιτία των νέων δεινών. Κοινώς η εργατική τάξη που για χρόνια σφαγιαζόταν κατά χιλιάδες στις περιπέτειες του ελληνικού ιμπεριαλισμού, μαζί και οι μετανάστες εργάτες (οι λεγόμενοι Μικρασιάτες πρόσφυγες), θεωρήθηκαν οι κύριοι ύποπτοι για τη μετάδοση της ανατολίτικης νωθρότητας. Η λύση που προτάθηκε ήταν ο εγκλεισμός και η απομόνωσή τους από το κοινωνικό σύνολο. Για την καταστολή, τέλος, της εργατικής τάξης που κοπροσκύλιαζε καπνίζοντας χασίς επιστρατεύτηκε η αστυνομία πόλεων.¹⁰ Μέχρι το 1936 η ποινική διαχείριση του χρήστη χασίς περιελάμβανε δημόσιο ξεφτίλισμα ενώπιον της καλής κοινωνίας, ξύλο, καταγραφή και πάλι έξω. Ο Μάρκος Βαμβακάρης για παράδειγμα περιγράφει την εμπλοκή του με το νόμο ως εξής:

Και μια μέρα με τσακώνουνε στον τεκέ του Σωτηράκη, με πέντε και μου δίνουνε τον ναργιλέ και τα καλάμια και τα χασίσια και τα τουμπέκια στα χέρια, και δεμένον με περνούσαν μαζί με άλλους, από τη παραλία του Πειραιά, της Ζέας και μας πήγαιναν για το τρίτο που ήταν στη Ρετσίνα. Κάτι ξυλιές, κάτι κλωτσιές, και την άλλη για πλημελοδικίο. Μας έδιναν τρεις μέρες κράτηση και μετά έξω. Όσες φορές και αν μας πιάνανε.¹¹

Το 1936 ο Μεταξάς ενεργοποίησε ένα νόμο, που μολονότι είχε ψηφιστεί δυο χρόνια νωρίτερα από το σύνολο της Βουλής (Βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς) δεν είχε τύχει εφαρμογής, λόγω της πολιτικής αστάθειας. Ο νόμος αυτός προέβλεπε τη σύλληψη και τη φυλάκιση των τοξικομανών, των χασικλήδων και των ηρωΐνομανών και την εκτόπισή τους στην εξορία, κλείσιμο τεκέδων και παρακολούθησεις υπόπτων. Την ίδια χρονιά ο εύπορος (για τα δεδομένα της εποχής) Γιοβάν Τσαούς ηχογράφησε το Πέντε Μάγκες στον Πειραιά, χασάπικο ανώνυμου φυλακόβιου. Το τραγούδι έκλεινε με τους χαρακτηριστικά χλευαστικούς για το νόμο, στίχους:

Αν θα κλείσουν τους τεκέδες Πειραιά Κρεμμυδαρού
τότε πια θα κουβαλάω στην σπηλιά την κουρελού¹²

Την ίδια χρονιά ο Α. Δελιάς ηχογράφησε τον Πόνο του Πρεζάκια, για να πάρει λίγο αργότερα τον δρόμο για την Ίο. Δύο χρόνια αργότερα, το 1938, ο 19χρονος τότε αληταράς και ρεμπέτης εκ Πειραιώς Μ. Γενίσαρης εκτοπίζεται κι αυτός στην Ίο. Να πώς περιγράφει την εμπειρία του:

Πέθαιναν γυμνοί στη Νιο οι πρεζάκηδες, σαν τα σκυλιά στο δρόμο. Πέ-

θαιναν από τη πείνα. Πρήζονταν από την αστία και πέθαιναν. Αφού πούλαγαν το φαγητό για ένεση [...] την πείνα που είδανε όλοι στη κατοχή, να πεθαίνει ο κόσμος στους δρόμους από την αστία, την είδα εγώ πιο μπροστά, το 1938, στην εξορία εκεί. [...] Αυτός ο μάγειρας πούλαγε πρέζα. [...] Έπαιρνε από τους εξόριστους ρούχα, λεφτά, ρολόγια, δαχτυλίδια, ό,τι είχανε και έρχονταν στην Αθήνα και τα πούλαγε. Έκανε τα δρομολόγια αυτά, πούλαγε τα πράγματα κι έφερε στη Νιο πρέζα. [...] Αυτά ήταν εις γνώση της χωροφυλακής, σε γνώση του κράτους. Όλοι τα ξέρανε. [...] Την πρέζα που είδα να κυκλοφορεί εκεί δεν την είχα δει σε όλη την Αθήνα.¹³

Το σύστημα πήγαινε ως εξής: Κάθε κρατούμενος δικαιούνταν κάποια χρήματα καθημερινώς, για να λαμβάνει το φαγητό του από το μάγειρα. Προφανώς τα συγκεκριμένα χρήματα προέρχονταν από κάποιο κρατικό κονδύλι κι ήταν μ' αυτά τα χρήματα που οι εκτοπισμένοι στην Ίο αγόραζαν την πρέζα τους από τον μάγειρα. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι με τους νόμους ενάντια στα ναρκωτικά που τέθηκαν σε ισχύ το 1936, επήλθε μια κάποιου είδους καπιταλιστική συγκεντροποίηση. Ενώ μέχρι πρότινος, αν πιστέψουμε τα λόγια του Βαμβακάρη, η αγορά ήταν διάχυτη, δηλαδή συγκροτούνταν από ένα αχανές δίκτυο μικροπωλητών, μικροέμπορων, μικρών παντοπωλείων κ.ά, από το 1936 κι έπειτα η αγορά άρχισε «να κλείνει». Το παράδειγμα του μάγειρα από την Ίο ήταν ενδεικτικό αυτής της νέας κατάστασης: ο μάγειρας είχε μια άκρη, την άκρη του που την είχαν συστήσει οι δεσμοφύλακες και μπάτσοι της Ίου, ο μάγειρας ήταν κι αυτός λιγάκι μπάτσος και πάει λέγοντας. Το μέγεθος της μπίζνας, αν αναλογιστούμε πόσο χρήμα έβγαίνει μόνον από την Ίο, θα πρέπει να ήταν τεράστιο. Ταυτόχρονα με την εξόντωση του απειθαρχού και αντιπαραγωγικού εργατικού πληθυσμού διάφοροι γίνονταν πλούσιοι. Η τοπική κοινωνία της Ίου κέρδιζε τα προς το ζην από την εξόντωση των τοξικομανών κι από την άλλη οι μπάτσοι έφτιαζαν μια ελεγχόμενη αγορά πρέζας διαχειριζόμενοι και τη ροή του εμπορεύματος και τα κέρδη που έβγαιναν. Η νομοθετική απαγόρευση του προϊόντος οδήγησε στη συγκεντροποίηση της διακίνησής του. Κι όλο αυτό εις γνώση του νομοθέτη.

Οι φυλακίσεις χασικλήδων, το κλείσιμο των περισσότερων τεκέδων και η στενή παρακολούθηση αυτών που έμειναν ανοικτοί δε στόχευε απλώς στον έλεγχο του εμπορίου χασίς και πρέζας. Την ίδια στιγμή αποτελούσε επίθεση με στόχο τον έλεγχο του δημόσιου χώρου και τη συγκεντροποίηση των όρων αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Οι τεκέδες για τους οποίους μιλάμε ήταν σήμα κατατεθέν των εργατικών γκέτο. Για παράδειγμα η Δραπετσώνα, που το 1929 είχε κηρυχτεί ολόκληρη σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης λόγω της υποστήριξης που παρείχε στην άγρια απεργία του εργοστασίου χημικών λιπασμάτων, ήταν διάσημη και για τους τεκέδες της. Και εδώ δώστε βάση και στην ημερομηνία: 1929 – χρονιά του παγκόσμιου οικονομικού κραχ που τσάκισε το προλεταριάτο όχι μόνο στη Δραπετσώνα, αλλά σε ολόκληρο τον Πειραιά. Κατά τα άλλα η μετακίνηση του τεκέ στη σφαίρα του παράνομου, σήμαινε νομιμοποίηση της αστυνομικής επέμβασης στον πολεοδομικό ιστό της εργατικής συνοικίας, στο γενικότερο φόντο της οικονομικής κρίσης, των άγριων απεργιών και του παγκοσμίου πολέμου.

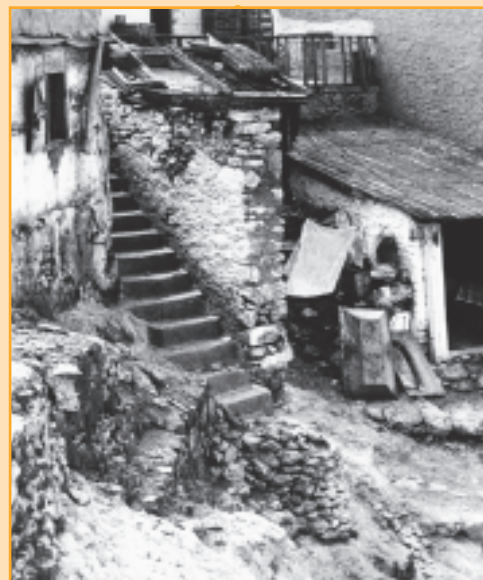
Η ποινικοποίηση του συνεκτικού τους στοιχείου καθιστούσε παράνομες ολόκληρες εργατικές κοινότητες - η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης τελούσε υπό το βλέμμα και το βούρδουλα των κατασταλτικών μηχανισμών. Ενόψει του επερχόμενου παγκοσμίου πολέμου η αναπαραγωγή της εργατικής τάξης δεν μπορούσε να προκύπτει αυτόνομα, αλλά αντιθέτως έπρεπε να μετουσιωθεί σε υπόθεση της κρατικής στρατηγικής. Ο έλεγχος των μπάτσων πάνω στον τεκέ, ήταν ένα επιμέρους επεισόδιο της μεσοπολεμικής κρατικής στρατηγικής για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Άλλωστε όλες οι νομοθεσίες περί απαγόρευσης (από την ποτοαπαγόρευση μέχρι την απαγόρευση μετακίνησης) δε στοχεύουν στην εξάλειψη εκείνου που απαγορεύεται, αλλά σε νέες μορφές διαχείρισής του.

Επίλογος

Στο παρόν κείμενο, προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε έστω και φευγαλέα τη ζωή γύρω από τον τεκέ, ως μία ζωή εργατική. Προσπαθήσαμε να υποστηρίξουμε ότι το ρεμπέτικο δεν ήταν σκέτο τραγούδι, αλλά σχέσεις που αναπτύσσονταν γύρω από τον τεκέ στον Πειραιά του μεσοπολέμου. Προσπαθήσαμε να το εξετάσουμε ως σχέσεις που διαπερνούσαν τον εργατικό τρόπο ζωής και την κουλτούρα των αντρικών τμημάτων του προλεταριάτου. Προσπαθήσαμε να πούμε ότι οι τόποι που στήνονταν οι τεκέδες, εν ολίγοις τα εργατικά γκέτο από τη Δραπετσώνα μέχρι το Πέραμα, και από το λιμάνι ως τη Καλλιθέα δεν ήταν τυχαίοι τόποι: ήταν οι τόποι όπου το προλεταριάτο της εποχής ζούσε και αναπτυσσόταν μαζικά. Κατά τη γνώμη μας, ακόμη κι αν πολλές φορές δεν αποφύγαμε την ωραιοποίηση, το ρεμπέτικο ήταν ένας τρόπος επιβίωσης (συναισθηματικής, διανοητικής και υλικής) του πάτου σε έναν εχθρικό κόσμο. Με άλλα λόγια ένα τρόπος καθημερινής ανατίμησης στα κάτω επίπεδα της μητρόπολης. Η κατασταλτική νομοθεσία του 1936 έθεσε στο στόχαστρο αυτήν ακριβώς τη ζωή. Οπωσδήποτε γνωρίζουμε ότι αυτά που παραλείψαμε να αναφέρουμε είναι πολλά: η ιστορία γειτονιών όπως η Δραπετσώνα, η Καλλιθέα, το Μοσχάτο, ο ευρύτερος Πειραιάς· η ιστορία συγκεκριμένων βιομηχανικών μονάδων όπως τα κλωστοϋφαντουργεία των αδελφών Ρεσίνα και η βιομηχανία χημικών λιπασμάτων (έχει τη σημασία του ότι το εργοστάσιο ενάντια στο οποίο είχε ξεσηκωθεί ολόκληρη η Δραπετσώνα είχε για μεγαλύτερους έναν επίτροπο για τη μετανάστευση και έναν υπουργό Εργασίας). Και φυσικά η μεγάλη μας έλλειψη βρίσκεται στις έμφυλες διαστάσεις της εργατικής υποκειμενικότητας, για την οποία μας φαίνεται σημαντικό να μιλήσουμε όταν θα είμαστε περισσότερο έτοιμοι.

Τελικά, μας φαίνεται ότι η συνείδηση είναι μια μορφή αντίληψης για το παρελθόν. Όταν μιλάμε για ιστορία της εργατικής τάξης, δεν έχουμε στο μυαλό μας το κόμμα, το συνδικάτο και την αφήγηση του Κορδάτου, αλλά τον τεκέ, τον τσαμπουκά με τον επιστάτη, το τζαρτζάρισμα με το μπάτσο, τη μουσική που γεννιόταν στα υπόγεια, τους τρόπους κοινωνικοποίησης, την γυναικεία και παιδική εργασία, τις σχέσεις, τις μορφές συλλογικών αναπαραστάσεων και αφηγήσεων και φυσικά τις εργατικές κοινότητες και την εσωτερική τους ζωή. Απ' αυτήν την άποψη, η ιστορία του τεκέ, είναι κομμάτι της ιστορίας της εργατικής τάξης για την οποία μιλάμε.

1. Η περιγραφή του τεκέ υπάρχει στο *Μ. Βαμβακάρης Αυτοβιογραφία*, σελ. 110-111, Αθήνα, Παπαζήσης, 1978
2. Ο Α. Δελιάς, όντας και ο ίδιος τοξικοεξαρτημένος, είναι ο δημιουργός του αριστουργηματικού ύμνου του περιθωρίου *Ο Πόνος του Πρεζάκια*, και του *Σούρα και μαστούρα*. Ο Α. Δελιάς πέθανε το 1944 σε ηλικία 32 ετών από υπερβολική δόση.
3. Εμβληματικοί στίχοι: «Τον ξέρετε, μωρέ παιδιά τον Νίκο τον τρελάκια παιδί τζιμάνι μάγκες μου μα κάνει καυγαδάκια». Για την ιστορία ο Ν. Μάθησης έχει γράψει και το *Ένας λεβέντης έσβησε*, που αναφέρεται στο θάνατο του Άρη Βελουχιώτη, τραγούδι που μελοποίησε ο Μ. Γενίτσαρης.
4. Εκείνη την εποχή τα επιβατικά πλοία του Σαρωνικού και του Αιγαίου δούλευαν με κάρβουνο, το οποίο οι εφοπλιστές της εποχής αγόραζαν από την Αγγλία. Ο καρβουνιάρης ήταν εκείνος που ξεφόρτωνε τα κάρβουνα από τα πλοία που έρχονταν από την Αγγλία, για να τα στοιβάξει σε αποθήκες στο λιμάνι και να γεμίσει μετά τα ελληνικά πλοία. Η συγκεκριμένη δουλειά ήταν από τις πιο βαριές και απαιτούσε πολύωρο φτυάρισμα και κουβάλημα με την πλάτη.
5. Στ. Δαμιανός, *Κοινωνιολογία του ρεμπέτικου*, σελ. 89, Πλέθρον, 2001
6. Γ. Μητσάκης, *Όταν καπνίζει ο λουλάς*, 1946
7. Άλλη μία ερμηνεία είναι ότι ο τεκετζής ενίοτε έπιανε τη συζήτηση με όποιον δεν ήταν μαστουρωμένος. Όταν τον φώναζαν να φτιάξει ναργιλέ του έλεγαν, «κάνε τουμπεκί ψιλοκομμένο». Δηλαδή μη μιλάς πολύ και φτιάξε να μαστουρώσουμε.
8. Λαχανάδες είναι οι πορτοφολάδες. Κάτω στα Λεμονάδικα που έπιασαν δύο λαχανάδες, σημαίνει ότι έπιασαν δύο πορτοφολάδες.
9. Η πρώτη νομοθεσία που απαγόρευε την εισαγωγή των ουσιών είναι του 1919. Ο πρώτος νόμος που απαγόρευε τη χρήση όλων των ουσιών ψηφίστηκε το 1920, αλλά τέθηκε σε ισχύ το 1936.
10. Δ. Υφαντής, *Τοξικομανία δι' Ηρωίνης*, σελ. 77-112, Άγρα, 2017
11. Μ. Βαμβακάρης, ο.π., σελ. 92
12. Οι σπηλιές στις οποίες αναφέρεται το τραγούδι είναι σπηλιές στην περιοχή της Δραπετσώνας, η προσέγγιση των οποίων απαιτούσε ανάβαση και κατάβαση. Εκεί οι ρεμπέτες αφήναν τεκέδες και κουρελούδες προς κοινή χρήση, γνωρίζοντας ότι αποκλείεται να σκάσουν οι μπάτσοι. Βέβαια δεδομένου ότι ο δημιουργός του συγκεκριμένου ύμνου ήταν στη φυλακή όταν τον έγραφε, δείχνει ότι το σύστημα από κάπου έμπαζε.
13. Δ. Υφαντής, ο.π., σελ. 60

Παραπήγματα στη Δραπετσώνα και στην Κοκκινιά

Η εταιρεία χημικών λιπασμάτων. Στο βάθος διακρίνεται η Δραπετσώνα.